

Finanční gramotnost ve vzdělávání

KAREL ŠEVČÍK

Úvod

Fenoménu finanční gramotnosti se dostává stále více pozornosti, a to i z důvodu nedávné finanční krize, u níž se za jeden z jejich spouštěcích mechanismů považuje právě nedostatečná úroveň finanční gramotnosti u spotřebitelů. Státy tak považují vzdělávání v této oblasti za důležitý prvek ekonomické a finanční stability nejen jednotlivých domácností, ale také celé země. I z toho důvodu již více než 40 zemí, mezi něž patří i Česká republika, implementovalo určitou formu finančního vzdělávání do svých národních projektovaných kurikul. V následujícím textu se tak zaměříme nejen na vymezení konceptu finanční gramotnosti a finančního vzdělávání, ale také nastíníme současné problémy týkající se oblasti financí, k jejichž řešení může přispět zvyšování úrovně finanční gramotnosti u obyvatel. Následně bude popsán vývoj implementace finanční gramotnosti do projektovaného kurikula v České republice a s ním související úskalí.

Současné finanční problémy

Spolu s neustále se rozvíjející světovou ekonomikou a finančním trhem narůstá množství finančních rozhodnutí, která budou muset lidé v průběhu svého života udělat. Jedním z nejpálčivějších problémů současnosti je rostoucí zadlužování domácností a s ním spojené exekuce. Díky snadné dostupnosti finančních produktů narůstá počet zadlužených domácností. Při nesplácení závazků se však spotřebitelé dostávají do dluhových pastí, které často končí právě exekucí. Dalším problémem je finanční zabezpečení jedinců, a to nejen krátkodobé, pro případ ztráty zaměstnání či úrazu, ale především dlouhodobé zabezpečení ve formě spoření na penzi. Stát postupně přenáší odpovědnost v této oblasti na své občany. Zatímco dříve připadali na jednoho penzistu 3 až 4 obyvatelé v produktivním věku, v současnosti se tento poměr neustále snižuje. Přesto mnohé výzkumy ukazují, že si lidé v produktivním věku na penzi spoří málo či vůbec, což může mít vážné dopady na společnost zejména v dlouhodobém horizontu. Společně s technologickým a ekonomickým vývojem roste také množství finančních produktů dostupných v různé formě. Tyto produkty jsou pak často nabízeny velmi agresivně, či jsou doplňovány neúplnými informacemi. Je tedy na samotných spotřebitelích, aby rozpoznali a vyhodnotili vlastnosti jednotlivých produktů a dokázali se odpovědně rozhodnout při jejich výběru. A právě k usnadnění uskutečnění takového rozhodování by spotřebitelům mohla pomoci jejich finanční gramotnost.

Vymezení problematiky

Do mezinárodního výzkumu Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) nazvaného Program pro mezinárodní hodnocení žáků (PISA), jehož cílem je postihnout vědomosti a dovednosti patnáctiletých žáků v oblasti mateřského jazyka, matematiky a přírodovědných předmětů, byla v roce 2012 poprvé zahrnuta také oblast finanční gramotnosti, kterou dle pracovní definice PISA chápeme jako:

znalost finančních pojmů včetně jejich porozumění a také dovednosti, motivaci a sebevěru nezbytné pro uplatnění těchto znalostí a vědomostí, aby bylo možné činit efektivní rozhodnutí v různých situacích souvisejících s financemi, pro zlepšení osobní i společenské finanční situace a pro zapojení se do ekonomického života (Financial Literacy, 2012).

Pro účely výzkumu PISA byly rozlišeny tři vzájemně související perspektivy finanční gramotnosti:

- kontext: situace, v nichž lze uplatnit finanční znalosti a schopnosti, ať už v osobním, či globálním měřítku;
- procesy: dovednosti, činnosti, strategie, přístupy;
- obsah: porozumění čtyřem základním oblastem (peníze a transakce, plánování a hospodaření s financemi, riziko a výnos, finanční prostředí), které jsou nezbytné pro určité finanční operace.

Přestože v důsledku velkého množství výzkumných šetření, výzkumníků a organizací, zabývajících se problematikou úrovně a rozvoje finanční gramotnosti, vznikly různé definice finanční gramotnosti, výše uvedené perspektivy jsou jejich společným prvkem. Lze si jich všimnout i v koncepční definici uváděné v české Národní strategii finančního vzdělávání (2010), kde je finanční gramotnost charakterizována jako:

soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace.

Z výše uvedeného je patrné, že by se při rozvoji finanční gramotnosti prostřednictvím výuky neměl klást důraz pouze na znalosti žáků, ale také na schopnost nabyté vědomosti použít a uplatnit v různých kontextech.

Vývoj implementace finanční gramotnosti do projektovaného kurikula

V roce 2007 se finanční gramotnost stala jedním ze tří základních pilířů Rámcové politiky Ministerstva financí ČR v oblasti ochrany spotřebitele na finančním trhu. Z tohoto důvodu byla připravena *Strategie finančního vzdělávání* (2007), která byla prvním koncepčním dokumentem, řešícím problematiku

posílení finanční gramotnosti obyvatel České republiky. Jejím cílem bylo vytvoření uceleného systému finančního vzdělávání pro zvyšování úrovně finanční gramotnosti v ČR. Následovalo vytvoření dokumentu *Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách* (2007), v jehož rámci byly navrženy první standardy finanční gramotnosti, a zároveň byl představen plán jejich implementace do Rámcových vzdělávacích programů. *Standardy finanční gramotnosti pro střední vzdělávání* (2007) byly začleněny do Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia (vzdělávací oblast *Člověk a svět práce*, kde došlo k navýšení množství učiva zejména u vzdělávacích obsahů *Tržní ekonomika, Národní hospodářství a úloha státu v ekonomice; Finance*) a do Rámcového vzdělávacího programu pro střední odborné vzdělávání (vzdělávací oblast *Ekonomické vzdělávání* a průřezové téma *Člověk a svět práce*) již v roce 2007, kdy probíhala revize těchto dokumentů. Jelikož byl Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání připraven již před vypracováním *Standardů finanční gramotnosti*, proběhla jejich implementace až při následující revizi, jež vstoupila v platnost v září roku 2013. Zde se prvky finanční gramotnosti promítly na prvním stupni do vzdělávací oblasti *Člověk a jeho svět* a na druhém stupni do oblasti *Člověk a společnost* (konkrétněji pak ve vzdělávacím obsahu *Člověk, stát a hospodářství* patřícím do vzdělávacího oboru *Výchova k občanství*).

Problémy související s rozvojem finanční gramotnosti prostřednictvím výuky

Jak bylo zmíněno výše, finanční gramotnost se stala povinnou součástí základního vzdělávání. Výzkumy ovšem ukazují, že učitelé oborů občanské výchovy a matematiky, jichž se výuka finanční gramotnosti týká, s ní nejsou během svého studia dostatečně obeznámeni tak, aby ji mohli v budoucnu vyučovat (srov. Stuchlík, 2009). S podobným problémem se setkaly v USA i Wayová a Holdenová (2009), které v rámci zpracování národní studie zkoumaly znalost studentů učitelství a jejich subjektivní připravenost vyučovat předmět osobní finance, jehož prostřednictvím měla být rozvíjena úroveň finanční gramotnosti u žáků. Výzkumu, který byl proveden formou online dotazníku, se zúčastnilo 627 respondentů. Nejdůležitější poznatky vycházející z tohoto šetření jsou následující. Většina respondentů si uvědomovala důležitost a potřebu finančního vzdělání. Přes 85 % budoucích učitelů souhlasilo s tím, že studenti by před ukončením střední školy měli absolvovat kurz finančního vzdělávání. Na druhou stranu se ale sami budoucí učitelé necítili dostatečně připraveni, jak obsahově tak metodicky, pro výuku v oblasti financí. Méně než 19 % respondentů se cítilo plně kompetentních k výuce alespoň jedné z finančních oblastí, které jsou uvedeny v tamějších vzdělávacích standardech. Přesto se však jen část budoucích učitelů vzdělává v oboru osobních financí. Pouze 31 % respondentů se účastnilo jakéhokoliv finančně vzdělávacího kurzu, z nichž necelá 0,3 %

absolvovala metodický kurz se zaměřením na výuku osobních financí. A právě účast na akreditovaných vzdělávacích kurzech je nezbytná pro učitele, kteří by chtěli vzdělávat žáky v oblasti financí.

Dalším problémem, který je předmětem mnohých diskuzí, je samotná realizace výuky k rozvoji finanční gramotnosti ve školách. Najvar (2014) si ve svém textu například klade otázku, zdali nově implementovaná témata, směřující k rozvoji finanční gramotnosti, neomezí témata již stávající, zvláště pak kurikulum matematiky. Autor se odvolává na školní praxi základních škol, v níž se ukazuje, že rozvoj finanční gramotnosti, přestože je v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání zařazen do oblastí *Člověk a společnost* a *Člověk a jeho svět*, se stává zodpovědností především učitelů matematiky. Najvar se tak obává přesunu akcentu z abstraktního matematického myšlení na konkrétní „kupecké“ počty. Výuka by se sice zaměřovala více na finance, ale zároveň by se oslaboval prostor pro budování matematického myšlení.

Často je také kritizována určitá pragmatizace tématu finanční gramotnosti. Její koncept se v současné podobě zaměřuje především na znalost v širším slova smyslu, ale opomíjí kultivační rovinu vzdělávání, která je úzce spojena s postoji, hodnotami a kvalitami osobnosti. Příkladem může být růst míry zadlužování spotřebitelů nejen díky nízké úrovni finanční gramotnosti, ale především kvůli neschopnosti jedince odepřít si okamžité potěšení, což je příznak jeho určité nezralosti a nedospělosti. Z příkladu je patrné, že danou kultivační rovinu nelze učit stejným způsobem jako rovinu znalostí. Otázkou tedy je, zda má být rozvoj této kultivační stránky osobnosti přímo programovou součástí vzdělávání k finanční gramotnosti, popř. jak ji v kurikulu vhodně zachytit a pojmenovat, či zda pouze předpokládat, že se v praxi nějak děje.

Závěrem

Ačkoliv se koncept finanční gramotnosti stal od r. 2013 povinnou součástí základního vzdělávání, způsob jeho realizace, formy a hodinové dotace jsou stále v rukou samotných vyučujících. Osobně bych se ve stávajících podmínkách přimlouval za pojetí finanční gramotnosti jako průřezového tématu, a to zvláště předmětů občanské výchovy a matematiky. V hodinách občanské výchovy by měl být žákům předáván teoretický základ vycházející ze zavedených *Standardů finanční gramotnosti*, zatímco v matematice by se následně propojovala schopnost žáků analyzovat daný finanční problém a aplikovat na něj zavedené matematické postupy, které vedou k jeho řešení. Propojení konceptu finanční gramotnosti s matematikou, které má dle mého názoru nesporný didaktický potenciál, může stavět na dlouholeté tradici finanční matematiky, vycházející již z období první republiky. Jsem také přesvědčen, že uvedeným propojením by se výuka matematiky přiblížila každodenní realitě žáků a jejich okolí, a tím se pro ně stala atraktivnější.

Literatura u autora.